

POLITICAL INSTITUTIONS AND SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Ольга Саган

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України

ВОЛОНТЕРСЬКІЙ РУХ В УКРАЇНІ У ПРОТИДІ ГІБРИДНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Olha Sahan

National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine

VOLUNTEER MOVEMENT IN UKRAINE AGAINST THE HYBRID AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Beginning from 2014, the volunteer movement in Ukraine has become informal, but a self-organizing system, that engaged actively into the resistance movement against the hybrid aggression of Russia. In the active phase of the informational war of Russia and Ukraine (2014-2016 years) the volunteer "cyber army" through the self-organization, own competence in information technologies and patriotic sentiments, in fact, stabilized the information front with Russia. Although, the use of the potential of the civil society and the volunteer movement as its active element in ensuring the state security needs additional initiatives both from the government and society itself.

Keywords: civil society, hybrid war, volunteer initiatives, information resistance, blogosphere.

Постановка проблеми. Трансформація поглядів на волонтерів і волонтерський рух в Україні, що відбулася у 2014-2018 роках надала нам підстави подивитися на феном волонтерства через призму причинно-наслідкового зв'язку, в якому інтереси безпеки держави, суспільства і окремої людської особистості співпали у конкретних обставинах як результату певного історичного процесу.

До 2014 року експертна спільнота в Україні розглядала волонтерський рух як складову громадянського суспільства переважно у площині допоміжного ресурсу держави у виконанні завдань соціального характеру. Трансформація поглядів на волонтерів і волонтерський рух відбулася з 2014 року, коли на фоні воєнної й інформаційної складової гібридної агресії Росії проти України і кризових явищ в секторі безпеки і оборони української держави волонтери показали зразки організованості, самопожертви, оперативності й ініціативи у відстоюванні національних інтересів. Це надало нам підстави подивитися на феном волонтерства в Україні через призму причинно-наслідкового зв'язку, у якому інтереси безпеки держави, суспільства і окремої людської особистості співпали у конкретних обставинах як результату певного історичного процесу.

Стан наукової розробки проблеми. Знайомство з працями, що присвячені ролі громадянського суспільства (і волонтерського руху як його складової) у забезпеченні національної безпеки дає можливість виділити у підходах їх авторів три домінуючі підходи: перший – це актуалізація питань державно-громадської взаємодії у контексті реалізації політики безпеки; другий – це актуалізація питання механізмів соціальної комунікації у забезпеченні інформаційної безпеки у «війнах без правил», де перманентний стан «війна без війни» визначає сучасну систему міжнародних відносин і третій – це актуалізація питання реалізації політики безпеки в інформаційному секторі безпеки за участю громадянського суспільства. Щодо першого підходу, то тут слід звернути увагу на праці таких авторів як О. Белова, Ю. Горбаня, В. Горбуліна, Д. Дубова, О. Дзьобаня, О. Корнієвського, М. Ожевана, Ю. Опалько. Методологічний контекст проблематики цього питання ми можемо спостерігати у працях М. Кастельса, Й. Масуда, А. Тоффлера і С. Хантінгтона. Щодо другого підходу, то тут увагу привертають праці М. Гуцалука, Т. Єрохіної,

В. Конаха, Г. Почепцова, О. Прудникової, К. Герасименко, В. Слюсара, В. Шамрая, І. Харченко, В. Циганова, та інших науковців. Третій підхід представляють такі зарубіжні і вітчизняні вчені як А. Гінц, М. Кері-Сміт, Л. Мей, Г. Сенек, М. Жаров, Т. Шевяков, В. Бадрак, Т. Ісакова, Л. Коваль, О. Резнікова, А. Місюра та інші.

Водночас, стрімке входження громадянського суспільства (і структур волонтерського руху) України у 2014-2018 роках в площину практичної діяльності щодо реалізації політики національної безпеки спонукає нас подивитися на цей феномен державотворення уключі переосмислення законодавчого регулювання цього складного процесу і нових механізмів комунікації органів державної влади з широкою громадськістю заради досягнення життєво важливих цілей державотворення.

Метою дослідження є обґрунтування думки щодо доцільності переоцінки поглядів органів державної влади і управління на волонтерський рух як на інструмент політики національної безпеки і надання його структурам певних повноважень у секторі безпеки і оборони через правові і комунікаційні механізми.

Дослідження ґрунтується на таких методах: історичному, системному, компаративному. Історичний і системний методи дозволили виявити особливості розвитку волонтерського руху в Україні як складової соціальної системи та залучення різних верств населення до життя країни через поширення механізмів комунікації. За допомогою компаративного методу здійснено цілісний підхід до розгляду таких понять як «громадянське суспільство», «гібридна агресія», «волонтерські ініціативи», «інформаційний спротив», «блогосфера» і встановлено їх спільний знаменник, яким для українського суспільства став патріотизм і готовність до відсічі гібридної агресії.

Виклад основного матеріалу. Перш, ніж перейти безпосередньо до діяльності волонтерського руху у протидії гібридній агресії Росії проти України звернемо увагу на особливості правовідносин між державою і громадянським суспільством в Україні, які зафіксовані в Конституції і нормативно-правових документах, що регулюють безпекову сферу. Стаття 36 Конституції України надає право громадянам країни об'єднуватися у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів¹. Таким чином, у відносинах з державою громадяни отримали інструмент соціальної комунікації де право висловлювати і просувати свої інтереси і громадські ініціативи оминало лабіринти політичної гри партій, які завжди націлені на завоювання влади та відстоювання групових і кланових інтересів. Отже, громадянське суспільство можна розглядати як «голос народу» об'єднаного специфічними інтересами (економічними, релігійними, культурними тощо), які досягаються поза сферою діяльності держави.

Позавладний статус структур громадянського суспільства диктує специфіку правил участі громадських утворень у державному житті. Вони чітко визначені – це допоміжна роль у всіх сферах і ця роль має бути позбавлена політичного забарвлення і конфронтаційних стратегій. «Громадянське суспільство незалежне від держави, але взаємодіє з державою заради спільного блага»².

У новітній історії України повернення держави до творчого потенціалу громадянського суспільства відбулося у 2014-2017 роках, коли країна опинилася у стані війни на Сході і неготовності на той час держави і системи безпеки і оборони оперативно вирішити питання відсічі агресії. Стратегія національної безпеки України (2015), Доктрина інформаційної безпеки України (2017), Воєнна доктрина України (2015) і Закон України «Про національну безпеку України» (2018)^{3,4,5,6} фактично стали документами визнання системних проблем державного і воєнного

¹ Конституція України 1996 (зі змінами) (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/paran4239#n4239>> (2019, січень, 10).

² Шемшученко, Ю.С., Бабкін, В.Д. (1997). *Політологічний енциклопедичний словник*. Київ: Генеза, 400.

³ Указ про рішення Ради національної безпеки і оборони України 2015 «Про Стратегію національної безпеки України» (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>> (2019, січень, 14).

⁴ Указ про рішення Ради національної безпеки і оборони України 2016 «Про Доктрину інформаційної безпеки України» 2017 (Президент України). Офіційний сайт Президента України. <<https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>> (2019, січень, 16).

⁵ Указ про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» 2015 (Президент України). Офіційний сайт Президента України. <<https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>> (2019, січень, 18).

⁶ Закон про національну безпеку України 2018 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>> (2019, січень, 20).

будівництва протягом тривалого часу та переосмислення стратегії сучасних війн і конфліктів, де успіх вирішують інформаційні технології і стійкість масової свідомості до інформаційних впливів. Віддаючи належне воєнно-технічній складовій безпеки слід зазначити, що в інформаційній складовій безпеки лейтмотивом цих документів стала «організація ефективної протидії проведенню ворожих інформаційно-психологічних операцій проти України» та мобілізація потенціалу громадянського суспільства.

Включення структур громадянського суспільства у коло юридичних осіб, що виконуватимуть нові функції, наприклад, в Доктрині інформаційної безпеки України віднесено до пріоритетів забезпечення інформаційної безпеки (йдеться про «впровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіа-культури із залученням громадянського суспільства та бізнесу») ¹. Воєнна доктрина України не доміє адекватного реагування на виклики та ризики воєнної безпеки, що демонструють «органи державної влади, органи місцевого самоврядування та армія спеціалістів з питань безпеки і оборони» проголошує усунути за рахунок «координації діяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадян та взаємодії і координації діяльності між собою складових сектору безпеки і оборони, державними органами, органами місцевого самоврядування, неурядовими організаціями та об'єднаннями, зокрема волонтерськими, установами ². Закон України «Про національну безпеку України» вперше ввів у склад сектору безпеки і оборони (Ст. 12 Закону) громадян та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Сьогодні – це четверта складова сектору безпеки і оборони ³. Стаття 10 Закону – «Громадський контроль» – гарантує громадським об'єднанням, які зареєстровані у встановленому законом порядку можливість:

- отримувати у встановленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом;
- здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо;
- проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам;
- брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони ⁴.

У Законі також констатується, що інститути громадянського суспільства можуть бути залучені для підготовки проектів різних документів державного і муніципального рівня, які віднесено до сектору безпеки і цивільного захисту ⁵. Такий контент документів, що регулюють сектор безпеки і оборони став свідченням того, що держава кардинально переглянула свої підходи у взаємодії з широкою громадськістю і визнала неабияку зацікавленість у співпраці з її структурами.

Отже, розглянемо діяльність волонтерського руху, який у 2014-2018 роках найбільш активно співпрацював з державою в організації відсічі гібридній агресії та протидії ворожим інформаційно-психологічним впливам у медійному просторі.

У новітній історії України волонтерський рух пройшов три етапи:

Перший етап: 1991 – 2012 роки. Етап поширення і організаційно-правового становлення. Поштовхом руху стало приєднання України у травні 1998 року до проекту «Ініціативи по роботі на добровільних засадах», який ініціював ЄС для країн Східної Європи і проведення у 2001 році на основі розпорядження Президента України Міжнародного року волонтерів.

¹ Указ про рішення Ради національної безпеки і оборони України 2016 «Про Доктрину інформаційної безпеки України» 2017 (Президент України). Офіційний сайт Президента України. <<https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>> (2019, січень, 16).

² Указ про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» 2015 (Президент України). Офіційний сайт Президента України. <<https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>> (2019, січень, 18).

³ Закон про національну безпеку України 2018 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>> (2019, січень, 20).

⁴ Закон про національну безпеку України 2018 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>> (2019, січень, 20).

⁵ Закон про національну безпеку України 2018 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>> (2019, січень, 20).

Другий етап: 2012 – 2014 роки. Це етап активного залучення широкого кола громадськості, студентства, бізнесу до проведення в країні етапу чемпіонату Європи 2012 і «відкриття» на цій хвилі України для громадян Європи. Відбулася активізація туристичного бізнесу і культурних обмінів. Характерним є і те, що під Євро – 2012 був прийнятий Закон України «Про волонтерську діяльність» (09.04.2011 р.). За даними організаційного комітету «ЄВРО-2012 Україна», при потребі приблизно у 5,5 тис. волонтерів від бажаючих стати волонтерами УЄФА надійшло майже 24 тис. заявок, з яких більшість (90 %) були з України та Польщі¹.

Третій етап: 2014 – по сьогоднішній день. Це етап хвилеподібного зростання кількості людей, структур і організацій, які стали займатися волонтерством. Революція гідності й агресія Росії на Сході України стимулювали найбільш активну частину населення до участі у подіях, які вони вважали важливими для себе і для долі країни. Цей етап можна вважати спалахом громадянської свідомості, яка мобілізувала велику кількість людей на допомогу силовим і безпековим структурам у відсічі агресії^{2 3 4}. Прийняття 5 березня 2015 року Верховною Радою України Закону «Про зміни до Закону «Про волонтерську діяльність» стабілізувало правовідносини волонтерів з державою і, як бачимо, сприяло у подальшому переоцінці ролі волонтерів у державних справах⁵.

З точки зору характеру допомоги силовим і безпековим структурам, яку здійснювали волонтери у 2014-2018 роках, волонтерські структури можна чітко поділити на дві великі групи: 1) структури, які допомагали Збройним Силам України (питання логістики) і 2) структури, які вступили у кібер- й інформаційно-психологічну війну, яку розпочала Росія.

Як свідчать публікації необхідність у волонтерському русі груп першого блоку була зумовлена наступними факторами:

- відсутність в армії достатніх ресурсів (одягу, засобів особистого захисту, медикаментів, їжі);
- відсутність організації своєчасного забезпечення цими ресурсами, налаштування логістики;
- відсутність потрібного забезпечення технікою;
- слабка ремонтно-виробнича база;
- відсутність достатньої підтримки біженців з боку держави.

За підрахунками Давида Арахамія у 2015 році кількість людей, що систематично займалися в Україні волонтерством нараховувала 14,5 тисяч людей. Кількість організацій сягнула понад 2,5 тисячі. За даними опитування фонду «Демократичні ініціативи», проведеного у вересні 2014, кошти на рахунки армії переказували майже 30% жителів України, а ще 25% передавали допомогу через волонтерські організації. До найвідоміших та найпотужніших організацій допомоги військовим належать «Народний проект», «Народний тил», «Повернись живим», «Крила Фенікса», «Армія SOS», «Combat-UA», Волонтерська група Романа Доніка тощо.

Основними напрямками роботи цих груп волонтерів стало:

- збір і доставка в зону АТО різноманітних ресурсів (харчі, ліки, одяг, амуніція, автотранспорт, військові прилади), ремонт та вдосконалення техніки тощо;
- медична допомога постраждалим від бойових дій, оснащення шпиталів та лікарень;
- допомога переселенцям з Криму та зони АТО (юридична, психологічна та гуманітарна допомога, пошук житла та роботи, адаптація в новому місці та соціумі);
- пошук зниклих безвісти та робота з визволення полонених⁶.

¹ Горелов, Д.М., Корнієвський, О.А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України*. <<http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf>> (2019, січень, 23).

² Горелов, Д.М., Корнієвський, О.А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України*. <<http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf>> (2019, січень, 23).

³ Звіт дослідження «Волонтерський рух в Україні». *Офіційний сайт компанії "GfK Ukraine"*. <<http://www.gfk.com/ua/news-and-event/s/news/pages/report.aspx>> (2019, січень, 25).

⁴ Коваль, Л. (2014). Волонтерський рух стає масовим. *Урядовий кур'єр*, 135 (5264), 8.

⁵ Закон про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності 2015 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 22, 146.

⁶ Волонтерський рух допомоги українським військовикам. *Вікіпедія*. <[https://uk.wikipedia.org/wiki/Волонтерський_рух_допомоги_українськимвійськовикам_\(2014_—_дотепер\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Волонтерський_рух_допомоги_українськимвійськовикам_(2014_—_дотепер))> (2019, січень, 25).

Структури другого блоку, тобто ті, що на добровільних засадах вступили у кібер- й інформаційно-психологічну війну проти Росії заявили про себе не менш гучно ніж їхні колеги по справі волонтерства. В активній фазі війни України з Росією – це 2014-2016 роки волонтерська «кіберармія» як четверта складова сектору безпеки і оборони за рахунок самоорганізації, власних компетенцій в інформаційних технологіях і патріотичного настрою фактично стабілізувала інформаційний фронт від тиску інформаційного агресора. Центром боротьби стали «конвергенти медіа», що уособлюють різні форми електронної комунікації, заснованої на використанні комп'ютерних технологій. Якщо до традиційних медіа належать друковані газети і журнали, то до нових медіа зараховують різноманітні засоби масової комунікації, поширювані переважно через Інтернет: • веб-сайти, електронні ЗМІ; • інтернет плеєри теле- і радіоканалів; • CatchUpTV – інтернет-сервіси, що дають змогу переглядати записані телепрограми – Virgin Media, WorldTVpc, LiveInternet TV; • відео сервіси – Hulu, YouTube; • мережі міні-блогів, наприклад Twitter; • соціальні мережі MySpace, Facebook, Linked; • блоги; • портали громадської журналістики – Digg; • Інтернет радіо сервіси – Pandora; • фото сервіси – Flickr, Picasa; • мобільні комунікації тощо¹, які дозволяли волонтерським структурам проявити у боротьбі такі важливі якості журналістської роботи як оперативність і миттєву реакцію, творчість на протипагу «стандартам», націленість на цільову аудиторію і ключову проблему, фактажну обґрунтованість експертної думки, залучення до проблеми широкого кола представників експертної спільноти тощо.

Прикладами досить успішної роботи у протистоянні агресивному он-лайн інформаційному трафіку – мемам, медіа-вірусам, тематичним меседжам, інформаційним повідомленням про події з фронту де йдуть бойові дії тощо може слугувати діяльність:

- проекту Stopfake, спеціалісти якого аналізують, перевіряють та спростовують брехливу інформацію про події в Україні, яка розповсюджується через ЗМІ²;
- руху блогерів-лідерів думки, які викладають у соціальні мережі свої коментарі і громадянську позицію з приводу тих чи інших подій. У «гібридній війні» Росії проти України блогосфера стала своєрідним «полем бою» наративів, духовно-культурних кодів і концепцій осучаснення історії. Окремі аналітики переконані, що у 2014-2015 роках у боротьбі з агресивною інформаційною політикою російських мас-медіа блогери несли основний тягар інформаційної війни і по суті виконали функцію інформаційних «волонтерів»³;
- проекту «Інформаційний спротив», експерти якого оперативно реагували на всі події на Сході країни і зовні та доводили до широкої аудиторії коментарі з країн Європи і світу;
- міжнародного інформаційного консорціуму «Бастіон», який виступив координатором діяльності профільних неурядових громадських організацій у протидії російській гібридній агресії і відкритті інформаційного фронту;
- серед аналогічних волонтерських проектів, які діяли і діють у якості допоміжних віртуальних ресурсів у інформаційно-психологічній війні з Росією у цьому тренді слід зазначити «InformNapalm», «Кібер-хунта» тощо.

На думку аналітика проекту «Інформаційний спротив» В.Гусарова, фази «стабілізації інформаційної ситуації» в інформаційній війні Кремля проти України вдалося досягти у січні 2015 року. Це відбулося тільки завдяки зусиллям представників інформаційного волонтерства⁴, які на фоні державних структур і традиційних ЗМІ (телебачення, радіо і газет) діяли більш оперативно, ефективно, цілеспрямовано і творчо. На переконання О.Курбана автора монографії «Інформаційні війни у соціальних он-лайн мережах» (2017р.) це надто контрастувало з відсутністю «адекватної відповіді з боку профільних державних структур і також державних медіа. Всі їх зусилля, на його думку, не мали відчутного ефекту»⁵.

Як відмічають фахівці у сфері інформаційних технологій успіху у боротьбі сприяло використання представниками інформаційного волонтерства певних алгоритмів технології OSINT

¹ Гурковський, В. (2014). Організаційно-правові засади забезпечення інформаційно-психологічної безпеки в контексті дослідження функціонування традиційних і конвергентних медіа. *Ефективність державного управління*, 40, 116-125.

² Смола, Л.Є. (2015). Інформаційна війна в контексті розвитку комунікаційних технологій. *Гілея: науковий вісник*, 102, 375–377.

³ Власенко, Т.В. (2015). Медіа-дискурс у суспільстві ризику. *Сучасне суспільство*, 1 (1), 11–19.

⁴ Гусаров, В. (2016). Информационная война. Цель – Путин. *Информационное сопротивление*.

⁵ Курбан, О.В. (2017). *Информационные войны в социальных он-лайн сетях*. Київ: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 392.

(Open source intelligence)^{1,2}. Вона передбачає пошук, вибір та збирання інформації, отриманої із відкритих джерел з подальшим передбаченням цілей, логіки і способів дії противника щодо їх досягнення³. Першими прикладами використання цієї технології стала практика висвітлення подій командою «Інформаційний спротив» (Д. Тимчук), прес-центру угруповання ВСУ в Криму (В. Селезньов) та робота окремих блогерів в соціальних мережах⁴.

Серед меседжів, які запускалися українською стороною, маємо визначити кілька, які стали доволі успішними й ефективно працювали як на українську (враховуючи окуповані території), так і на російську цільові аудиторії. Найбільш успішними меседжами, сформованими українською стороною, можна визначити тему про міжособні конфлікти в ДНР-ЛНР, епідеміологічні, екологічні та економічні негаразди на окупованих теренах, дискредитацію окремих лідерів терористів⁵.

Проте, слід визнати, що до жорсткого інформаційного пресингу першого періоду гібридній війні Росії проти України, тобто до моменту досягнення Мінської угоди (2015р.), який проявився у поширенні дезінформації; залякуванні та психологічному тиску на населення та військовослужбовців; нав'язуванні певних правил ведення дискусій у медіа-просторі, психологічного тиску і маніпулювання свідомістю; мобілізації прибічників; управлінні ключовими інформаційними потоками безпосередньо у театрі воєнних дій тощо Україна була неготова⁶. Причини і наслідки цієї неготовності держави і суспільства ми можемо спостерігати як у суспільно-політичному дискурсі, що відбувається у країні сьогодні, так і у новій Стратегії національної безпеки, Доктрині інформаційної безпеки, Воєнній доктрині, Законі «Про національну безпеку України» та інших політико-правових актах.

Позитивним кроком у напрямку визнання державою потенціалу інформаційного волонтерства можна вважати той факт, що у жовтні 2016 року секретар Ради національної безпеки і оборони України О. Турчинов і міжнародне громадське об'єднання «Міжнародний інформаційний консорціум «Бастіон» підписали Меморандум про взаємодію з метою протидії російській пропаганді. Слід зазначити, що сьогодні МІК «Бастіон» (координатор МІК «Бастіон», народний депутат України і керівник групи «Інформаційний спротив» Д. Тимчук) намагається скоординувати роботу всіх структур інформаційного волонтерства у напрямку протидії інформаційній агресії РФ і нейтралізації інформаційно-психологічних впливів. При цьому одним з першочергових завдань інформаційної протидії, вважають автори проекту, має стати інформування Заходу на рівні «суспільство-суспільство» щодо реальних подій на Сході країни та інформаційного тероризму РФ під час гібридної війни проти України⁷.

Є. Магда – один з координаторів МІК «Бастіон» вважає, що протидію гібридній агресії Росії слід поглибити за рахунок: • залучення до цієї діяльності представників академічного середовища; • зміни зовнішньополітичної тональності українських офіційних осіб та категоричної відмови від геополітичного жебракування; • узгодження лексики, що вживається при формуванні офіційної позиції України; • здійснення Україною експорту досвіду протидії гібридній агресії до зацікавлених країн; • створення приватно-державного партнерства насамперед у царині протидії інформаційній агресії; • застосування тактики асиметричних дій; впливу на російськомовну діаспору в ЄС⁸.

Водночас, перебіг подій, які відбулися на «інформаційному фронті» у 2014 – 2018 роках і досвід участі в інформаційній війні структур інформаційного волонтерства дають підстави вважати, що навколо інформаційного волонтерства є декілька проблемних питань, які потребують оперативного вирішення. Тут повинна спрацювати держава як головний регулятор безпекової

¹ Курбан, О.В. (2017). *Інформаційні війни у соціальних он-лайн мережах*. Київ: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 392.

² Прудникова, О.В. (2017). *Феномен інформаційної культури: онтологічний статус та соціоантропологічні детермінанти*. Харків: Право, 496.

³ Берд, К. Модель OSINT. *Компьютерра*. <<http://old.computerra.ru/think/kiwi/324966/>> (2019, січень, 30).

⁴ Прудникова, О.В. (2017). *Феномен інформаційної культури: онтологічний статус та соціоантропологічні детермінанти*. Харків: Право, 496.

⁵ Курбан, О.В. (2017). *Інформаційні війни у соціальних он-лайн мережах*. Київ: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 392.

⁶ Курбан, О.В. (2017). *Інформаційні війни у соціальних он-лайн мережах*. Київ: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 392.

⁷ Бадрок, В. Волонтерські організації та громадські об'єднання розпочали власні проекти протидії країні-окупанту. *День*. <<https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/yak-zurynuty-informaciyu-agresiyu-kremlya>> (2019, січень, 30).

⁸ Бадрок, В. Волонтерські організації та громадські об'єднання розпочали власні проекти протидії країні-окупанту. *День*. <<https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/yak-zurynuty-informaciyu-agresiyu-kremlya>> (2019, січень, 30).

сфери. Перш за все йдеться про те, що державі та її відповідним міністерствам безпекового сектору слід підтримати ці організації і залучити до діяльності інформаційного протиборства. Наприклад, Служба безпеки України могла б вивчити питання щодо налагодження співпраці підрозділів служби з представниками інформаційного волонтерського руху у викритті та нейтралізації сайтів терористичного характеру. Прикладом може слугувати набута практика у такого роду діяльності спецслужбами Франції¹.

Міністерство інформаційної політики України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України могли б взяти на себе функцію сприяння створення інформаційних матеріалів з висвітлення кращих волонтерських практик з протидії інформаційному тероризму у форматі соціальної реклами, журналістських розслідувань, окремих тематичних програм. Міністерство інформаційної політики разом з волонтерськими організаціями і зацікавленими відомствами могло б також розробити стратегію інформаційних кампаній з протидії інформаційному тероризму і відповідні програми із залученням представників експертної спільноти, журналістів, лідерів думки Інтернет форумів тощо².

Піднесенню престижу і значення інформаційного волонтерства у забезпеченні інформаційної безпеки України сприяла б й активізація суб'єктів законодавчої ініціативи. Так, наприклад, на законодавчому рівні з метою удосконалення чинного Закону України «Про волонтерську діяльність» було б доцільним: • визначити статус «волонтерської організації», враховуючи специфіку функціонування «неформальних» волонтерських груп; • доповнити перелік напрямів волонтерської діяльності з урахуванням її провадження під час надзвичайних ситуацій чи бойових дій; • переглянути, роз'яснити та ввести пільги для волонтерів під час вступу до вищих навчальних закладів та при прийомі на роботу; • змінити порядок відшкодування волонтерам понесених ними витрат³.

Отже, сьогодні в експертному середовищі є переконання, що у протидії інформаційній агресії РФ керівництву країни слід більш активно залучати потенціал громадянського суспільства як одного із ключових інструментів забезпечення стійкості суспільства і держави у гібридній війні.

Висновки. Перше, гібридна війна є особливий різновид війни епохи постіндустріалізму. У протистоянні її ресурсам і цілям слід враховувати стан функціонування як вже перевірених елементів системи національної безпеки, так і шляхи покращення ефективності їхньої діяльності за рахунок залучення ресурсу громадянського суспільства.

Друге, специфіка самоорганізації найдинамічнішої складової інформаційного суспільства, яким є блогосфера створює особливий механізм протидії інформаційно-психологічним впливам противника на масову свідомість, що перетворює інформаційно-волонтерський рух у важливий елемент системи інформаційної безпеки.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy 1996 (with amendments)* (Verkhovna Rada Ukrainy). [Constitution of Ukraine 1996 (with amendments) (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy* [The official website of Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/paran4239#n4239>> (2019, January, 10). [in Ukrainian].
2. Shemshuchenko, Yu.S., Babkin, V.D. (1997). *Politologichnyy encyklopedychnyy slovnyk* [Political encyclopedic dictionary]. Kyiv: Geneza. [in Ukrainian].
3. *Ukaz pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy «Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» 2015* (Prezydent Ukrainy). [Decree on the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On the Strategy of National Security of Ukraine" 2015 (President of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. [The official website of Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>> (2019, January, 14). [in Ukrainian].
4. *Ukaz pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy 2016 «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy» 2017* (Prezydent Ukrainy). [Decree on the decision of the National Security and Defense Council

¹ Politique de prévention de la radicalisation violente en milieu scolaire. *Eduscol*. <<http://eduscol.education.fr/cid100811/prevention-radicalisation.html>> (2019, січень, 30).

² Резнікова, О.О., Місюра, А.О., Дрьомов, С.В., Войтовський, К.Є. (2017). Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України*. <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/protydiya_teror--8a1ff.pdf> (2019, лютий, 04).

³ Резнікова, О.О., Місюра, А.О., Дрьомов, С.В., Войтовський, К.Є. (2017). Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України*. <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/protydiya_teror--8a1ff.pdf> (2019, лютий, 04).

- of Ukraine 2016 "On the Doctrine of Information Security of Ukraine" 2017 (President of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Prezidenta Ukrainy* [The official website of the President of Ukraine]. <<https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>> (2019, January, 16). [in Ukrainian].
5. *Ukaz pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy» 2015* (Prezydent Ukrainy) [Decree on the decision of the Council of National Security and Defense of Ukraine "On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine" 2015 (President of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Prezidenta Ukrainy* [The official website of the President of Ukraine]. <<https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>> (2019, January, 18). [in Ukrainian].
 6. *Zakon Ukrainy pro natsionalnu bezpeku Ukrainy 2018* (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law of Ukraine on National Security of Ukraine 2018 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>> (2019, January, 20). [in Ukrainian].
 7. Horielov, D.M., Korniiievskiy, O.A. Volonterskiy rukh: svitovi dosvid ta ukrainski hromadianski praktyky. [Volunteer movement: international experience and Ukrainian civic practices]. *Ofitsiyni sait Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen pry Prezidentovi Ukrainy* [Official site of the National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine]. <<http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf>> (2019, January, 23) [in Ukrainian].
 8. Zvit doslidzhennia «Volonterskiy rukh v Ukraini». [Report of the study "Volunteer Movement in Ukraine"]. *Ofitsiyni sait "GfK Ukraine"*. [Official site of "GfK Ukraine"]. <<http://www.gfk.com/ua/news-and-event's/news/pages/report.aspx>> (2019, January, 25). [in Ukrainian].
 9. Koval, L. (2014). Volonterskiy rukh staie masovym [Volunteer movement becomes widespread]. *Uriadovi kur'ier* [Daily publication of Central Executive Bodies of Ukraine], no. 135 (5264), 8. [in Ukrainian].
 10. *Zakon pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo volonterskoi diialnosti 2015* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Law on amendments to some laws of Ukraine on volunteering activities 2015 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 22, 146. [in Ukrainian].
 11. Volonterskiy rukh dopomohy ukrainskym viiskovykam [Volunteer movement helping Ukrainian troops]. *Vikipediia*. [Wikipedia]. <[https://uk.wikipedia.org/wiki/Волонтерський_рух_допомоги_українським_військовикам_\(2014_—_дотепер\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Волонтерський_рух_допомоги_українським_військовикам_(2014_—_дотепер))> (2019, January, 25). [in Ukrainian].
 12. Hurkovskiy, V. (2014). Orhanizatsiino-pravovi zasady zabezpechennia informatsiino-psykholohichnoi bezpeky v konteksti doslidzhennia funktsionuvannia tradytsiinykh i konverhentnykh media [Institutional and legal bases of providing information-psychological safety in the context of the study of functioning of traditional and converged media]. *Effectiveness of public administration* [Ukrainian magazine: collection of scientific works], no. 40, 116-125. [in Ukrainian].
 13. Smola, L.Ye. (2015). Informatsiina viina v konteksti rozvytku komunikatsiinykh tekhnolohii. [Information war in the context of development of communication technologies]. *Hileia: naukovi visnyk* [Ukrainian Scientific Herald], issue 102, 375-377. [in Ukrainian].
 14. Vlasenko, T.V. (2015). Media-dyskurs u suspilstvi ryzyku. [Media Discourse in Society of Risk]. *Suchasne suspilstvo* [Ukrainian magazine: collection of scientific works], no. 1 (1), 11-19. [in Ukrainian].
 15. Husarov, V. (2016). Ynformatsyonnaia voina. Tsel – Putyn. [Information war. The goal is Putin]. *Informacionnoe soprotivlenie* [Information Resistance]. <<http://sprotyv.info/ru/news/kyev/informacionnaya-voyna-cel-putin-analitika-gruppy>> (2019, January, 28). [in Russian].
 16. Kurban, O.V. (2017). *Informatsiini viiny u sotsialnykh on-lain merezhakh* [Information wars in social online networks]. Kyiv: Kyiv. Universytet im. B.Hrinchenka. [in Ukrainian].
 17. Prudnykova, O.V. (2017). *Fenomen informatsiinoi kultury: ontolohichniy status ta sotsioantropolohichni determinanty* [The phenomenon of information culture: ontological status and social anthropological determinants]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
 18. Berd, K. Model' OSINT [Model OSINT]. *Komp'juterra* [Computerra]. <<http://old.computerra.ru/think/kiwi/324966/>> (2019, January, 30). [in Russian].
 19. Badrak, V. Volonterski orhanizatsii ta hromadski ob'iednannia rozpochaly vlasni proekty protydii kraini-okupantu [Volunteer organizations and community associations have launched their own counter-offensive projects against the occupying country]. *Den* [Day]. <<https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/yak-zupynyty-informatsiynu-agresiyu-kremlya>> (2019, January, 30). [in Ukrainian].
 20. Politique de prévention de la radicalisation violente en milieu scolaire [Policy to prevent violent radicalization in schools]. *Eduscol*. <<http://eduscol.education.fr/cid100811/prevention-radicalisation.html>> (2019, January, 30). [in French].
 21. Reznikova, O.O., Misiura, A.O., Dromov, S.V., Voitovskiy, K.Ye. (2017). Aktualni pytannia protydii terorizmu u sviti ta v Ukraini [Topical issues of counteracting terrorism in the world and in Ukraine]. *Ofitsiyni sait Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen pry Prezidentovi Ukrainy* [Official site of the National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine]. <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/protydiya_teror--8a1ff.pdf> (2019, February, 04). [in Ukrainian].